

Geestelijke hulpverlening

rondom het

levenseinde

Werkboek met cursusmodules

- Gods woord en het sterven
- De stervende mens
- De hulpverlener
- Goede stervensbegeleiding

 hcf Nederland

*organisatie van christenen
vóór de gezondheidszorg*

HCF Nederland
Postbus 68
3780 BB VOORTHUIZEN

telefoon (0342) 47 13 14
e-mail kantoor@hcfnederland.nl
website www.hcfnederland.nl

*organisatie van christenen
vóór de gezondheidszorg*

INLEIDING

Psalm 127:1: *Als de HEER het huis niet bouwt, vergeefs zwoegen de bouwers; als de HEER de stad niet bewaakt, vergeefs doet de wachter zijn ronde.*

HCF cursussen bevatten richtlijnen voor het bouwen aan Gods Koninkrijk, met name in de gezondheidszorg en vormen samen een onderdeel van de trainingsstrategie van Healthcare Christian Fellowship (organisatie van christenen in de gezondheidszorg). Als interkerkelijke organisatie stimuleren wij gezondheidszorgwerkers tot gebed, getuigenis, en discipelschapstraining.

DOEL

Het doel is deelnemers te motiveren en toe te rusten om stervenden vanuit bijbels perspectief te begeleiden.

Tijdens de cursus kunt u:

- inzicht verkrijgen in de complexiteit van de problemen rond stervensbegeleiding;
- een analyse maken van uw eigen houding tegenover de dood;
- een bijbelse visie t.o.v. geestelijke hulpverlening aan stervenden bestuderen;
- beter begrijpen hoe u stervenden op een praktisch-bijbelse manier kunt dienen.

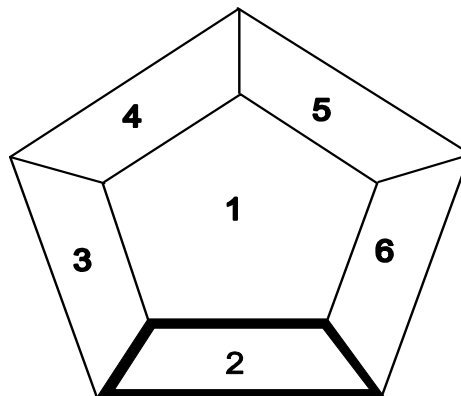
DOELGROEP

Deze studie is bedoeld voor gezondheidszorgwerkers, pastorale werkers en gemeenteleden die zich willen verdiepen in een bijbelse begeleiding van stervenden.

INHOUD VAN DE CURSUS

De cursus behandelt de modules: Gods woord en het sterven; de stervende mens; de hulpverlener en goede stervensbegeleiding. De cursus belicht zowel de theoretische als de praktische kant voor de hulpverlener en de gemeente.

De studie in een notendop. De voorbereide hulpverlener streeft via zeven aandachtspunten vijf doelstellingen na in zijn omgang met stervenden

- 1 = CHRISTOCENTRISCHE STERVENSBEGELEIDING
- 2 = BIJBELS GEFUNDEERDE STERVENSBEGELEIDING
- 3 = PATIËNT-GERICHTE STERVENSBEGELEIDING
- 4 = SITUATIE-AANGEPASTE STERVENSBEGELEIDING
- 5 = DE PRINCIPES VAN STERVENSBEGELEIDING
- 6 = DE PRAKTIJK VAN STERVENSBEGELEIDING

OPZET VAN DE CURSUS

De cursus bestaat uit vier modules. De cursus komt het meest tot recht als er vier bijeenkomsten van een dagdeel aan besteed worden, liefst met een tussenperiode van ongeveer 1 maand. De deelnemers krijgen dan gelegenheid elkaar te ontmoeten en tijd te besteden aan de opdrachten, zoals aanbevolen in "aanbevelingen voor verwerking". Het is echter in overleg met HCF Nederland ook mogelijk de cursus in een korter tijdsbestek te doen. De modules zijn afgestemd voor gebruik in samenwerking met een docent van HCF Nederland.

OPZET MODULES

Elke module volgt een vaste structuur en bestaat uit:

- Overzicht van de module
- Onderwerp en inhoud
- Aanbevelingen voor verwerking
- Literatuurlijst
- Bijlagen

Het onderwerp van de module wordt besproken op de bijeenkomst. De aanbevelingen voor verwerking bestaan uit drie onderdelen:

1. Ontmoeting: het is hierbij de bedoeling dat de deelnemers in groepjes van 3-4 personen elkaar minimaal 1 keer tussen de bijeenkomsten ontmoeten. De ontmoeting zou zo kunnen verlopen:
 - Opening met gebed en een bijbelgedeelte door één van de deelnemers
 - Vertel iets over uw belevenissen met de studie tot dan toe. Laat er aandacht zijn voor de moeilijke momenten en mooie dingen zijn
 - Bespreek samen de vragen die gerezen zijn n.a.v. de bijeenkomst
 - Wees open en luister goed naar elkaar
 - Bid ter afsluiting met en voor elkaar.

Bij elke module worden specifieke opdrachten genoemd om te bespreken in de ontmoetingen.

2. Opdrachten voor zelfstudie

3. Opdrachten ter voorbereiding op de volgende module

De cursus is samengesteld door mw. H. Penzhorn, drs. L.C. Steyn en geredigeerd door drs. J. Maliepaard in opdracht van en in samenwerking met HCF Nederland.

Alle genoemde bijbelteksten in deze studie zijn afkomstig uit de Nieuwe Bijbel Vertaling (NBV).

Geestelijke hulpverlening

rondom het

levenseinde

Module 1

Gods Woord en het sterven

- 1.1 Wat is sterven? Een bijbelse visie over dood en leven
 - A. Begripsbepaling: wat is sterven?*
 - B. Vormen waarin de dood zich manifesteert*
 - C. Opwekking met/zonder verheerlijkt lichaam*
 - D. De eeuwige bestemming van de mens*
 - E. Als christenen zien we de dood vanuit Christus*
- 1.2 Aanbevelingen voor verwerking
- 1.3 Literatuurlijst

Bijlagen

- 1. Uw verwachtingen en vragen
- 2. De situatie in de praktijk
- 3. Waar zijn de doden na hun sterven

*organisatie van christenen
vóór de gezondheidszorg*

1.1 WAT IS STERVEN? EEN BIJBELSE VISIE OVER DOOD EN LEVEN

UW VERWACHTINGEN VAN DEZE CURSUS

Zie bijlage 1 op pagina 11

DOELSTELLING VAN DE 1ste AVOND

De doelstelling is naast kennismaking met de stof en met elkaar meer inzicht te krijgen hoe de HERE God in Zijn Woord spreekt over sterven. We leren het sterven zien vanuit de relatie met Christus.

JESAJA 61:1-3 ALS CENTRAAL WOORD VOOR DEZE STUDIE

In Jesaja 61:1-3 gaat het over de Knecht des HEREN die gezonden is met een bepaalde opdracht. Hij komt niet uit zichzelf maar weet zich heel duidelijk door de HERE gezonden. Hij is profeet met een bepaalde opdracht om o.a. gebrokenen van hart te verbinden, om gevangenen loslating te verkondigen etc. Dat doet Hij niet in eigen kracht, maar Hij is vervuld met de Heilige Geest. Hij is een Gezalfde. Iemand die gezalft was in het Oude Testament was een door God aangewezen *profeet*, (Elisa in 1 Koningen 19:16), *priester* (Aäron in Exodus 28 en 29) of *koning* (David in 1 Samuël 16:13). Niemand matigde zich aan om een woord van God te spreken tenzij hij gezonden was en daartoe bekwaam gemaakt door de Heilige Geest.

Jezus betreft de woorden uit Jesaja 61 op Zichzelf. Hij is de door God gezonden profeet, priester en koning (Gezalfde=Messias) die niet met olie maar met de Heilige Geest is gezalft (Lucas 4:16-21). Hij is gekomen om zijn volk Israël - ja, alle mensen - het goede nieuws te verkondigen van vergeving en een nieuw leven.

Zoals Jezus gezonden is, zijn ook wij gezonden om de blijde boodschap van vergeving en nieuw leven te verkondigen en om treurende van harte te vertroosten (Mattheüs 28:16 en verder). Vanuit onze relatie met Christus hebben we een boodschap voor hen die geen hoop hebben, of die met ziekte of dood zijn geconfronteerd. Door het lijden en sterven van Christus voor onze zonden en door zijn opstanding ten leven is er HOOP voor zieken en stervende mensen: Christus. Hij verlost en bevrijdt.

A. BEGRIPSBEPALING: WAT IS STERVEN EN WAT VERSTAAN WE ONDER HET BEGRIP 'DOOD'

(zie ook de samenvattende illustratie op pagina 8).

Sterven maakt geen deel uit van Gods oorspronkelijk plan met de wereld. (Genesis 2:17; Genesis 3:22-24). God zelf echter introduceert de 'dood' ná de eerste zonde. De dood is een Goddelijke straf, een rechtspraak op een gebroken gebod in Gods Koninkrijk (Genesis 2:17). Het is het gevolg van de zonde (Romeinen 6:23).

Het begrip 'dood' in de Bijbel duidt steeds op een scheiding. Scheiding van:

- de mens van het doel waarvoor deze geschapen is;
- de mens en God;
- de innerlijke en uiterlijke mens.

In het Nieuwe Testament wordt vooral één woord gebruikt, nl. 'thanatos', om de drie vormen waarin de dood zich manifesteert weer te geven.

B. VORMEN WAARIN DE DOOD ZICH MANIFESTEERT

DE FYSISCHE DOOD

De fysische dood is scheiding van geest en lichaam (scheiding van het immateriële en het materiële) Jakobus 2:26a; Lucas 8:55; Genesis 35:18; 1 Koningen 17:21.

Het is een momentgebeuren in een mensenleven en is:

- onvermijdelijk (Hebreeën 9:27);
- definitief (Job 7:9);
- buiten onze controle (Lucas 12:25; Psalm 89:48).

Bij fysische/lichamelijke dood, kan men een onderscheid maken tussen:

- Klinische of door menselijk ingrijpen omkeerbare dood:
 - hart en longfunctie gestopt;
 - mogelijkheid tot reanimatie via adequaat, menselijk ingrijpen.
- Wettelijke, biologische, of menselijkerwijs gesproken onomkeerbare dood = weefseldood:
 - E.C.G. (hartfunctietoets: elektro-cardiogram) en E.E.G. (breinfunctietoets: elektro-encefalogram) tonen geen teken van leven, in verschillende metingen gedurende 24 uur genomen;
 - vereist Goddelijk ingrijpen, d.m.v. 'opwekking' of 'opstanding'.

DE GEESTELIJKE DOOD

De geestelijke dood is scheiding/vervreemding tussen de zondaar en God (Kolossenzen 1:22a; Efeziërs 2:1-3). Het is eerder een toestand dan een kortstondig gebeuren.

DE TWEEDE DOOD

De tweede dood is de eeuwige scheiding tussen de opgestane zondaar en God. Uiteindelijke straf voor de gevallen mensheid (Openbaringen 20:11-15):

- begint na het Laatste Oordeel;
- de tweede dood wordt ook nog genoemd het 'eeuwig verderf';
- de 'eeuwigdurende vernietiging', 'verdrukking', 'marteling';
- altoosdurende situatie/toestand van de zondaar in de hel, een verschrikkelijke plaats.

De DOOD is dus een gebeuren dat de gehele mens aantast. Zijn lichaam, zijn ziel en zijn geest zijn onderhevig aan of in een toestand van dood, als gevolg van zonde. De fysische dood is het symbool, het zichtbare aspect van de straf op de zonde.

C. OPWEKKING MET/ZONDER VERHEERLIJKT LICHAAM

Verschillende mensen werden opgewekt na hun wettelijke dood, zowel in het Oude Testament door Elia (1 Koningen 17:17-24) en door Elisa (2 Koningen 4:32; 2 Koningen 13:20) als in het Nieuwe Testament door Jezus (Marcus 5:21-43; Lucas 7:11-15; Johannes 11:1-44) en door de apostelen (Handelingen 9:40-41; Handelingen 20:9-12).

Alleen de Here Jezus heeft een opstandingslichaam (Lucas 24:36-43; Johannes 20:19). Hij is de eerste wiens lichaam, ziel en geest herenigd zijn in hun uiteindelijke, eeuwige eenheid. Hij is de eerste Opgestane (1 Korintiërs 15:20, 23).

Alle mensen zullen opstaan (Handelingen 24:15), dezen voor eeuwige heerlijkheid, anderen voor altoosdurende straf.

D. DE EEUWIGE BESTEMMING VAN DE MENS

'LEVEN' VERSUS 'DOOD'

Ieder mensenleven, eens begonnen, zal nooit eindigen... God heeft ons voor de eeuwigheid bestemd (Prediker 3:11).

Ieder mens zal in de eeuwigheid verder leven, hetzij in de hemel, hetzij in de hel (Mattheüs 25:46).

'EEUWIG LEVEN' VERSUS 'EEUWIGE STRAF'

Eeuwig leven:

- Johannes 17:3;
- Johannes 5:24;
- Johannes 10:10;
- Romeinen 6:23;
- 1 Johannes 1:1-3;
- Romeinen 14:17.

DE HEMEL

Samen lezen: Openbaring 21:1 tot 22:5.

Eeuwige straf:

- Mattheüs 25:46: Grieks woord - kolasis = straf = straf die tot doel heeft het slechte te verwijderen, af te hakken.
- Genesis 3:16-18, 23-24: Die straf of vloek begon vanaf de zondeval en omvat de huidige wereld én de mens.
- Galaten 3:10; Deuteronomium 27:26: Die vloek ligt nu nog op diegenen die niet op Christus als Enige Redder vertrouwen.
- Lucas 16:23-31: Die straf brengt de onrechtvaardige - na zijn dood - in een plaats van pijniging.
- Mattheüs 25:41: De Here heeft een plaats (letterlijk!) bereid waar de duivel en zijn engelen uiteindelijk zullen belanden, en waar de vervloekten zullen zijn, na het Laatste Oordeel.

DE HEL

De hel, een verschrikkelijke plaats. Een plaats van duisternis, van destructie, van een onuitblusbaar vuur, welks vlammen niet verteren. Een plaats waar de gestorven zondaar eeuwig gescheiden zal zijn van zijn Schepper, zonder mogelijkheid tot gebed, zonder hoop, zonder liefde, zonder uitzicht op verandering. Waar de onrechtvaardige eeuwig-durende kwellingen en foltering in zijn lichaam, ziel en geest bewust zal ondergaan. Een plaats om te ontvluchten, doch zonder ontsnappingsroutes. Een plaats zonder 'tweede kansen'.

E. ALS CHRISTENEN BEZIEN WE DE DOOD VANUIT CHRISTUS

JEZUS CHRISTUS: VERLOSSER VAN DE DOOD

Hebreeën 2:14-15

Het zij opgemerkt dat, alhoewel we voor een deel fysisch en psychisch Jezus' dood kunnen vergelijken met onze dood, dit parallelisme voor de geestelijke componenten niet opgaat:

- Jezus' dood was een losprijs voor ons, een verzoenend offer. Daardoor behaagde zijn dood de Vader (Jesaja 53:10) en werd Hij door God verlaten (Mattheüs 27:46);
- Onze dood is de straf op onze zonde. Nochtans vindt God er nooit plezier in, zelfs niet in de dood van een onrechtvaardige (Ezechiël 18:23-24). God zal de Zijnen nooit verlaten, ook niet in de schaduw des doods (Hebreeën 13:5-6; Psalm 23).

JEZUS CHRISTUS: OVERWINNAAR OVER DE DOOD

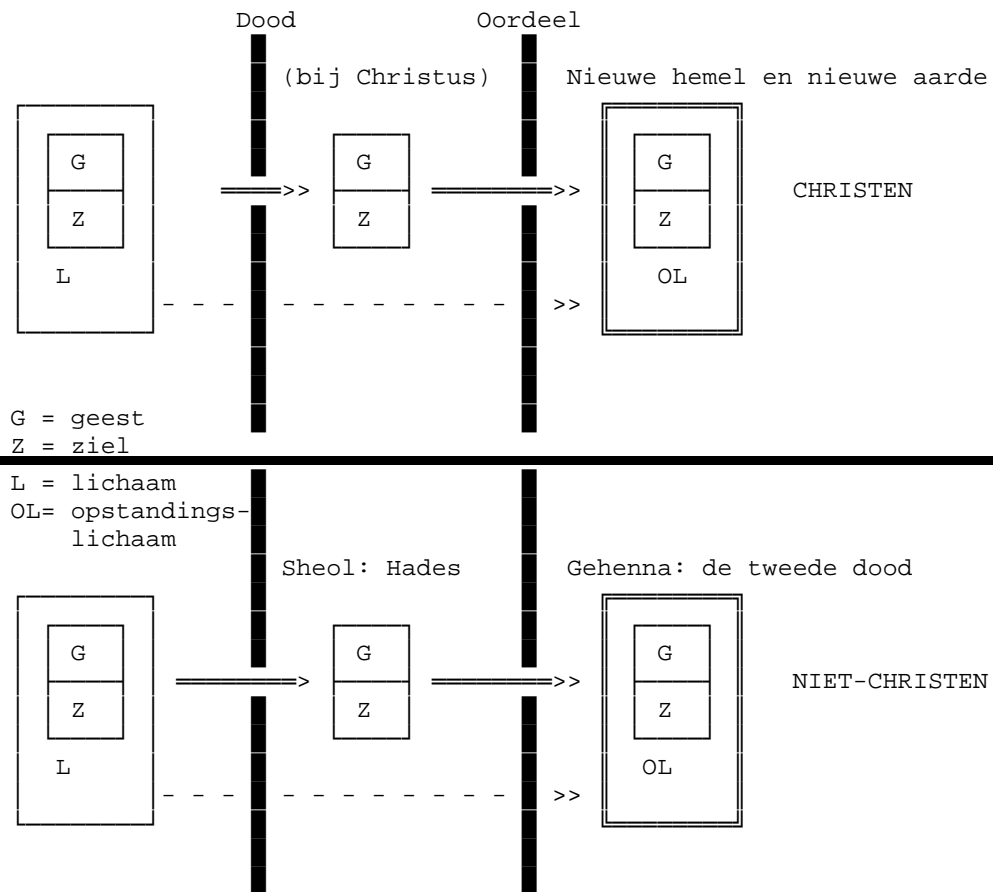
Romeinen 8:31-39, Openbaring 1:17-18.

JEZUS CHRISTUS: DE IDEALE BEGELEIDER

Mattheüs 26:36-38, Hebreëën 13:5-6, Psalm 23:4. Zie voor verdere uitwerking module 4, bijlage 1, pagina 48.

De situatie in de praktijk, zie bijlage 2, pagina 12.

SAMENVATTENDE ILLUSTRATIE

1.2 AANBEVELINGEN VOOR VERWERKING

Als voorbereiding op de eerste ontmoetingsavond is het goed om alvast de volgende opdrachten door te nemen.

OPDRACHTEN VOOR ONTMOETING

Als aanvulling op de standaard indeling voor de ontmoeting (zie inleiding) het volgende:

- Maak de volgende zin af en bespreek samen ieders antwoord: Als ik in mijn relatie met God nadenk over dood en leven, dan bemerk ik dat.....
- Bestudeer de brochure Gebedstrio's. Neem tijd om dit ook in praktijk te brengen.
- Lees en bestudeer hoofdstuk 2 van de brochure '*Stervensbegeleiding – een daad van naastenliefde vanuit bijbels perspectief*'.

OPDRACHTEN VOOR ZELFSTUDIE

OPDRACHT 1

Bestudeer de volgende bijbelgedeelten:

- Jezus als Verlosser van de dood (Hebreeën 2:14-15);
- Jezus als Overwinnaar over de dood (Romeinen 8:31-39; Openbaringen 1:17-18);
- Jezus als Begeleider door de dood (Mattheüs 26:36 en verder).

Stel je bij elk bijbelgedeelte de vraag:

- Wat zegt dit gedeelte over de Here Jezus m.b.t. het sterven;
- Hoe gaat Hij er mee om;
- Wat kan ik er van leren;
- Is er een belofte of opdracht in genoemd.

OPDRACHT 2

Lees in bijlage 3, pagina 13 het artikel '*waar gaan de doden heen als ze sterven*' van ds. J. Maliepaard. Komt dit overeen met je eigen visie? Waar verschilt het en waar niet? Geef aan waar je moeiten liggen.

OPDRACHT 3

Bestudeer de samenvattende illustratie van pagina 8. Welke vragen heb je hierbij? Breng deze in bij de eerstvolgende ontmoeting.

OPDRACHT TER VOORBEREIDING OP MODULE 2

Vul de voorbereidende vragenlijst (zie module 2, bijlage 1, pagina 22 en 23) in.

1.3 LITERATUURLIJST

Aan te bevelen boeken over dit onderwerp:

- Ds. J. Maliepaard & Ds. A. Groenewegen, *Stervensbegeleiding – een daad van naastenliefde vanuit bijbels perspectief* (uitgave HCF Nederland 1999)
- *Waar twee of drie ...* handleiding voor gebedstrio's (uitgave EA i.s.m. HCF Nederland, 2004).

BIJLAGE 1 – UW VERWACHTINGEN EN VRAGEN

Wat zijn uw verwachtingen van de cursus?

Met welke vragen bent u naar de cursus gekomen?

BIJLAGE 2 – DE SITUATIE IN DE PRAKTIJK

WANNEER WE MET EEN SITUATIE IN DE PRAKTIJK GECONFRONTEERD WORDEN, KUNNEN GEMAKKELIJK VRAGEN VAN DE VOLGENDE SOORT BIJ ONS OPKOMEN:

1. De dood die te lang op zich laat wachten - hoe ga ik ermee om?

2. Praten over de eeuwigheid legt nog extra lasten op stervenden - dat is toch niet goed?

3. 'Indien ze rust hebben, laat ze maar..... Waarom Jezus erbij halen?'

4. Hoe ga ik met een niet-christen om die stervende is? Eerlijk het evangelie doorgeven?

5. Wat is de relatie tussen hoop en waarheid? Ontneemt de waarheid niet alle hoop, vooral bij stervenden?

BIJLAGE 3 – WAAR ZIJN DE DODEN NA HUN STERVEN

1. Er dient onderscheid gemaakt te worden tussen het gehenna (de hel) en het dodenrijk (sheol). De Here Jezus is naar mijn mening nedergedaald ter helle, niet na zijn dood, maar in die drie uren duisternis en godverlatenheid op het kruis. Immers wat is de hel anders dan een totale godverlatenheid. De dood en het dodenrijk zullen straks voorgoed overwonnen zijn. Openbaringen 20:14,15. Toen Jezus uitriep: "Het is volbracht, Joh. 19:30 had Hij de dood overwonnen. Dat bleek op de dag van de opstanding.
2. Maar er is ook een onderscheid tussen het dodenrijk , = hades. De arme Lazarus was in Abrahams schoot en de rijke man in hades. Beiden het dodenrijk, maar er was een onoverkomelijke kloof tussen beide. Beiden in het dodenrijk, maar toch is er verschil. De plek waar de zielen der gelovigen rusten wordt ook wel aangeduid als het paradijs; met Christus zijn, Fil. 1:23,24; onder het altaar, Openbaringen 6: 10,11. In Israël werden de doden zoveel mogelijk onder het altaar begraven, dat wil zeggen bij de plek waar het brandofferaltaar gestaan heeft, dus waar de tempel gestaan heeft. De zielen onder het altaar in Openbaringen 6 zijn dus dicht bij het hemelse heiligdom Hebr. 8. Al met al kan je concluderen, dat zelfs de dood niet kan scheiden van Gods liefde in Christus Jezus Rom. 8:38,39, en dat men ook daar dus niet zonder Christus is. Vandaar dat de catechismus terecht zegt, dat mijn ziel van stonde aan tot Christus , haar hoofd zal worden opgenomen. (vr./antw. 57) Ik geloof niet dat het "met Christus zijn" uit Filippenzen een straks aanduidt, d.i. de dag van de wederkomst. Want dat zou betekenen dat we in het dodenrijk zonder Christus zouden zijn. Maar Hij is Heer van hemel en aarde. Zelfs heeft Hij zijn overwinning gepredikt aan de zielen in de gevangenis (1 Petrus 3:18,19).
3. Jezus zegt: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u, wie mijn woord hoort en Hem gelooft, die Mij gezonden heeft, heeft eeuwig leven en komt niet in het oordeel, want hij is overgegaan uit de dood in het leven", en "Ik ben de opstanding en het leven; wie in Mij gelooft, zal leven, ook al is hij gestorven" Johannes 4. Wat is leven anders dan in en door en tot Hem er zijn. Daarom is het voor mij "naar de hemel gaan, "met Christus zijn", "in het paradijs zij", "in Abrahams schoot, hetzelfde. Het geeft aan dat een mens die sterft, waarbij lichaam en ziel/geest gescheiden wordt niet zonder Christus is.
4. Indien in 1 Thessalonicenzen 4 gezegd wordt dat zij die ontslapen zijn (niet zij die gestorven zijn) door Jezus worden wedergebracht met Hem, dan ziet dat:
 - a. Op de heerlijke opstanding, waarbij geest/ziel/lichaam weer verenigd worden, verheerlijkt/geestelijk lichaam, dat dat gebeurd door de opstandingskracht van Christus
 - b. Op het feit dat dat gebeurd niet zonder maar met Hem. Zij waren en zijn dus een met Hem. Hun Lichaam en hun ziel/geest wordt verenigd. God heeft de drievoudige dood als straf der zonden teniet gedaan in Christus

Drs. J. Maliepaard

Geestelijke hulpverlening

rondom het

levenseinde

Module 2

De stervende mens

2.1 Wat maakt een stervende door. Een patiënt-gerichte stervensbegeleiding

A de stervende mens en bijbels mensbeeld

B de belevingswereld van stervenden

2.2 Aanbevelingen voor verwerking

2.3 Literatuurlijst

Bijlagen

1. Voorbereidende vragenlijst

*organisatie van christenen
vóór de gezondheidszorg*

2.1 WAT MAAKT EEN STERVENDE DOOR

Een patiëntgerichte stervensbegeleiding. 5 sleutelgebieden.

DOELSTELLING VAN DE 2de AVOND

In hoofdstuk 2.2 geven wij aandacht aan de belevingswereld van stervenden. We trachten een zo goed mogelijk beeld te krijgen *wat* stervenden meemaken en voor *wie* ze zijn. Dat kan alleen maar onze betrokkenheid met en begrip voor stervende ten goede komen. Zie het bijbels mensbeeld (hoofdstuk 2.1). Zó deed Jezus Christus het ook!

JESAJA 61:1-3 ALS CENTRAAL WOORD VOOR DEZE CURSUS

De Gezalfde des HEREN uit genoemd bijbelgedeelte is de gezondenen des HEREN met een 6-voudige opdracht. 6 maal lezen we in dat gedeelte de woorden om te..... Deze GEZALFDE is gezonden om naast de blijde boodschap te verkondigen ook de treurenden te troosten. Jesaja 40 begint ook op die manier: Troost, troost mijn volk. God gebruikt deze GEZALFDE om ware troost te bieden. Ja Hij is de enige troost voor treurenden. Voor mensen in nood.

Van Jezus wordt vermeld dat als Hij de scharen ziet Hij met ontferming over hen bewogen is (Mattheüs 9:36). Jezus begrijpt als geen ander wat mensen doormaken. Hij is de hogepriester die kan meevoelen met onze zwakheden (Hebreeën 4:14-16). Hij heeft onze ziekte op zich genomen en onze zwakheden gedragen (Jesaja 53:4).

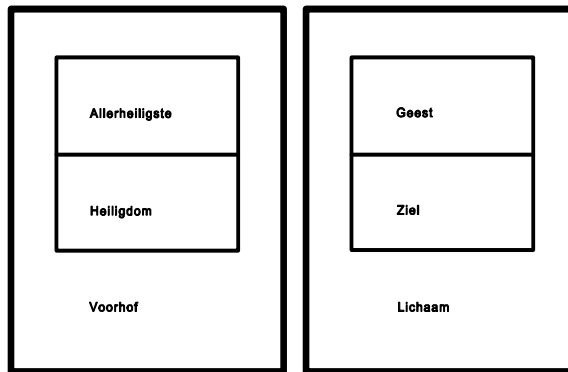
Daarom is het voor ons van wezenlijk belang om te zien wat de belevingswereld van de stervende is en hoe Jezus daarmee om gaat. In dit hoofdstuk krijgt vooral dat eerste alle aandacht terwijl in hoofdstuk 4.2 dat laatste behandeld zal worden.

A. DE STERVENDE MENS – EEN BIJBELS MENSBEELD

Genesis 1:26-28; 1 Korintiërs 6:19-20; 1 Korintiërs 3:16-17; 2 Korintiërs 5:1; 2 Petrus 1:13-14.

De mens in zijn geheel ondergaat het stervensproces. Daarom is het van belang om stervenden vanuit een bijbels perspectief te zien.

- De mens is geschapen naar Gods beeld, en Hij is Drie-enig. De mens is beelddrager en schepsel Gods. Daarop berust zijn intrinsieke waarde en op niets anders.
- Soms lijkt het erop alsof de bijbel de mens beschrijft als tweeledig, soms als drieledig en soms als één.
- Geest, ziel en hart worden soms synoniem met elkaar gezien, zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament: soms als deel van de innerlijke mens, soms als de gehele innerlijke mens, soms als de gehele mens; men spreekt bijvoorbeeld van zoveel zielen in Israël.
- Toch worden geest, ziel en lichaam duidelijk van elkaar onderscheiden in andere Schriftgedeelten, bijvoorbeeld 1 Tessalonicenzen 5:23: 'Moge de God van de vrede zelf uw leven in alle (holoteles = helemaal, volledig tot aan het eind) opzichten heiligen, en mogen heel (holokleros = helemaal, iedere deel van u)uw geest, zielen lichaam zuiver bewaard zijn bij de komst van onze Heer Jezus Christus.
- Het Tabernakel-concept van Luther is een praktisch drie-eenheids model: één tabernakel, en toch met drie onderscheidene onderdelen. Het geheel zou onvolledig zijn zonder de aanwezigheid van alle onderdelen.

Voor een heldere communicatie, vooral ook met niet-christenen, is het vaak van waarde om aan geest, ziel en lichaam bepaalde functies toe te schrijven. Dan zou men het zo kunnen aangeven:

- LICHAAM: - De vijf zintuigen - Relatie tot fysieke omgeving.
- ZIEL: - Wil, emoties, verstand - Relatie tot mens en dier.
- GEEST: - Geweten, intuïtie, illuminatie - Relatie tot God of boze wezens.

Solidariteit en begrip waren kenmerken van Jezus' bediening. Daarom houdt goede stervensbegeleiding rekening met de gehele mens (geest, ziel en lichaam) en is mede mogelijk door een goed inzicht in de belevingswereld van stervenden.

In hoofdstuk 3 kijken wij vooral naar de belevingswereld van stervenden (*wat* maken ze door?). In hoofdstuk 4 vestigen wij onze aandacht op de principes van stervensbegeleiding (*hoe* kunnen wij ze helpen?).

BESPREKING

Vorbereidende vragenlijst 1-3.

B. DE BELEVINGSWERELD VAN STERVENDEN

Sterven is één van de diepst aangrijpende gebeurtenissen in een mensenleven waarbij zijn gehele persoon (lichaam, ziel én geest) betrokken is. Ter illustratie, zie Psalm 88.

De terminale ziekte, eindigend in de dood van de mens, is een echt crisisgebeuren (crisisperiode) in het leven van de mens. Door alles wat de stervende ontnomen wordt, wordt hij plotseling geconfronteerd met de 'waarde van deze dingen' in zijn leven, en dus met de zin van zijn leven. Heeft hij zijn hoop en aandacht op tijdelijke dingen gevestigd, dan wordt hij nu zeer bruusk geconfronteerd met de relativiteit ervan. Het is zeer schokkend voor hem op het einde van zijn leven te moeten concluderen dat alles 'ijdelheid' was. Dan is de tijd om hem te wijzen op de absolute waarde van een leven gefundeerd in Christus.

Wij hebben de belevingswereld samengevat in zes sleutelgebieden, met speciale aandacht voor de eerste vijf.

BESPREKING

Vorbereidende vragenlijst 4-5.

B.1. VERLIEZEN EN ROUW

VERLIEZEN

Welke van de volgende lijst van de meest voorkomende verliezen zag u bij stervenden? Aankruisen a.u.b.

- verlies van normaal fysisch welbehagen: misselijkheid, algemene malaise
- verlies van beweeglijkheid: kan niet eens meer alleen naar de W.C.

- verlies van lichamelijke zelfbeheersing: incontinentie - urine en ontlasting niet beheersend
- verlies van uiterlijke waardigheid: niet meer om aan te zien - erge vermagering, haaruitval
- verlies van lichaamskracht: zwakheid, zelfs t.o.v. kleine klusjes
- verlies van mentale waardigheid, bijvoorbeeld bij seniliteit
- verlies van identiteit (nummer; onmondig; identiteitsbepalende dingen vallen weg)
- verlies van controle en beslissingsrecht: anderen lijken nu alles voor het zeggen te hebben
- verlies van psychische waardigheid, bijvoorbeeld emotionele instabiliteit
- verlies van relaties (vrienden, familie)
- verlies van werk en financiële zekerheid
- verlies van sociale status (faam, reputatie, onafhankelijkheid)
- verlies van bezittingen
- verlies van onmiddellijk toekomstperspectief
- voor niet-wedergelovenden: verlies van de laatste kans om je ziel te redden uit de tweede dood
- uiteindelijk verlies van eigen lichaam

ROUW

Ieder verlies gaat gepaard met gevoelens van rouw en verdriet. Rouw is een uiting van grote droefheid. Droefheid is een emotie van door leed bedrukt te zijn. De patiënt treurt/rouwt over zichzelf: over wie hij was, is en wenste te zijn of te worden. Het rouwen begint op het moment dat een terminale ziekte vermoed wordt en wordt herhaald bij elk nieuw verlies. Patiënten die hun verdriet en emoties kunnen uiten, verwerken de rouw vaak beter dan meer ingetogen patiënten.

B.2. EENZAAMHEID/ISOLATIE

Het stervensproces is per definitie een individueel proces. Verschillende sociale factoren bevorderen de isolatie:

- Hogere leeftijdsverwachting (een aantal van de vrienden en familie is al gestorven);
- Hospitalisatie (verwijderd uit vertrouwde omgeving, in nieuw geprofessionaliseerd milieu);
- Verstedelijking en individualisering.

De aard van de ziekte kan isolatie bevorderen, bijvoorbeeld erge vermagering, verminking. De stervende kan o.a. door familie en medisch personeel verlaten worden of het als zodanig ervaren.

BESPREKING

Vorbereidende vragenlijst 6-8.

B.3. ANGST/ONZEKERHEID

De stervende is vooral onzeker over:

- de aard en ernst van zijn ziekte;
- zijn toekomst;
- de toekomst van zijn familie.

Deze onzekerheid kan zich in de vorm van verschillende angsten (bezorgdheid) en schuldgevoelens uiten. De meest voorkomende angsten van de stervende patiënt zijn:

- angst voor toenemende afhankelijkheid van anderen;
- angst voor hulpeloosheid;
- angst om een last te zijn;
- angst om alleen te zijn, om aan zijn lot te worden overgelaten;
- angst voor lijden en pijn;

- angst om te sterven zonder dat iemand het weet;
- angst voor vernedering: ten gevolge van verlies van lichamelijke controle en/of verminking;
- angst om het emotioneel niet aan te kunnen;
- angst voor scheiding (van geliefden);
- angst m.b.t. de toekomst van zijn familie (o.a. financieel);
- angst voor het onbekende;
- angst voor straf.

De meest voorkomende schuldgevoelens van de stervende patiënt zijn:

- Schuld m.b.t. een vroegere onverantwoorde levensstijl;
- Schuld over goede dingen die ze niet gedaan hebben, maar van plan waren of beloofd hadden;
- Belangrijk: het is nodig om onderscheid te maken tussen echte en valse schuld, dus: tussen overtuiging van zonde en een veroordeling, die in feite aangepraat is.

B.4. STRESSSCHOMMELINGEN (INSTABILITEIT)

Het feit dat de patiënt zich in een kritieke fase van zijn leven bevindt, verhoogt de spanning waaraan hij blootgesteld wordt. Elke crisis brengt verwarring en innerlijke strijd met zich mee; het bedreigt het innerlijke evenwicht van de stervende. De gemoedstoestand van betrokkenen schommelt heen en weer tussen de genoemde elementen.

▪ ONTKENNING	<====>	INZICHT
▪ OPSTAND	<====>	OVERGAVE
▪ ONDERHANDELING	<====>	BERUSTING
▪ ONRUST	<====>	EEN GOED GEWETEN, VREDE
▪ WOEDE/PROTEST	<====>	AANVAARDING*
▪ WANTROUWEN	<====>	VERTROUWEN OP DE HEER
▪ WANHOOP	<====>	MOED, HOOP
▪ TELEURSTELLING	<====>	VOLDOENING, TEVREDENHEID
▪ TWIJFEL	<====>	ZEKERHEID, GEBORGENHEID
▪ KRITIEK	<====>	WAARDERING, DANKBAARHEID
▪ DEPRESSIE	<====>	DOOR GOD GETROOST, BLIJMOEDIGHEID
▪ BITTERHEID, WROK	<====>	VERZOENING, VERGIFFENIS

* Wèl lijdzaamheid = actief vertrouwen op God door alles heen. Niet lijdelijkheid = passief dingen over je heen laten komen.

BESPREKING

Voorbereidende vragenlijst 9-11.

B.5. PIJN

- Pijn heeft geestelijke en lichamelijke aspecten. Aandacht is nodig voor alle aspecten van de pijn. Voorbeelden van de geestelijke aspecten: pijngevoelens, die gepaard gaan met schuldgevoelens, verwijten, berouw, onrecht. Met dit soort pijn weten wij als christenen door Gods genade wel raad.
- M.b.t. de lichamelijke aspecten van pijn: onderzoek in Engeland heeft aangetoond dat tot 95% van alle patiënten tegenwoordig in een hospice door medicatie effectief pijnvrij gehouden kunnen worden zonder ernstige bewustzijnsdrukkings. Voor de overige 5% kan de pijn bijna altijd teruggebracht worden tot op een dragelijk niveau.
- Dus: aan de bel trekken tot er goede pijnbegeleiding plaatsvindt; pijnklinieken komen bij steeds meer ziekenhuizen voor; steeds meer huisartsen volgen bijscholingscursussen over pijnbestrijding.
- Belangrijke rol van palliatieve zorg en van morfine. Vroeger was men erg terughoudend met het toedienen van morfine, en dan vooral om drie

redenen:

- a. Gevaar van verslaving. Niet meer belangrijk bij stervenden!
- b. Verlaging van het bewustzijn. Indien het plaatsvindt, vindt gewenning vrij snel plaats.
- c. Onderdrukking van de ademhaling. Zelden een probleem, en zelfs dan is het niet beduidend, gezien de voordelen van effectieve pijnbestrijding. De naarheid, die met de toediening van morfine gepaard kan gaan, is ook effectief te behandelen met de gepaste middelen.

B.6. FREQUENT VOORKOMENDE LICHAAMELIJKE PROBLEMEN BIJ STERVENDEN

- Gewichtsverlies;
- misselijkheid en braken;
- hik (frequent en langdurig);
- droge mond, dorst, uitdroging;
- doodsrochel;
- kortademigheid;
- slikstoornissen;
- hoest;
- verwarring;
- slapeloosheid;
- urineverlies;
- obstipatie/verstopping;
- diarree;
- jeuk;
- doorligwonden;
- misvormingen.

BESPREKING

Voorbereidende vragenlijst 12-14.

2.2 AANBEVELINGEN VOOR VERWERKING

OPDRACHTEN VOOR ONTMOETING

- Bestudeer Hoofdstuk 4 (pagina 35) *'Ik als naaste'* uit de brochure *'Stervensbegeleiding – een daad van naastenliefde vanuit bijbels perspectief'* en beantwoord de daarbij gegeven vragen.
- Bid voor mensen in de gemeente die in rouw zijn.

OPDRACHTEN VOOR ZELFSTUDIE

OPDRACHT 1

Bestudeer het bijbels mensbeeld aan de hand van:

- De reader: *'De mens en zijn bestemming'* (module 1d, pagina 6) en *'Helen door te delen'*;
- Bijbelteksten: Genesis 1:26-27, 31, Genesis 3, Romeinen 5:12, 18-19, Johannes 3:16, Jesaja 53:6, 2 Korintiërs 3:5.

Vraag: Welke conclusies zou je hieruit willen trekken m.b.t. de mens.

OPDRACHT 2

Bestudeer pagina 19–31 van LOOO, *'Zeggen dat er een herder is'*, H.C. van der Meulen. Welke plaats heeft het omzien naar mensen op hun geloofs- en levens(stervens)weg (pastoraat) bij Jezus en welke spoor wordt ons gewezen? Zie je lijnen lopen vanuit Jezus' pastoraat naar ons pastoraat?

OPDRACHT TER VOORBEREIDING OP MODULE 3

Lees de tekst van module 3 en de 3 centrale pastorale begrippen in bijlage 1 op pagina 31 door.

2.3 LITERATUURLIJST

- Drs. C.G. Geluk, drs. Schoonhoven, *Helen door te delen, een aanzet tot psycho-pastorale hulpverlening* (uitgave Boekencentrum 1999)
- Dr. H.C. van der Meulen (red.) *Liefdevol oog en open oor, Handboek pastoraat in de christelijke gemeente* (Boekencentrum 1999)

BIJLAGE 1 - VOORBEREIDENDE VRAGENLIJST

Deze vragenlijst geldt als voorbereiding voor de tweede avond.

1. Hoe reageerde u meestal in het verleden in uw omgang met stervenden?

2. Wat voor invloed hebben die reacties op uw leven vandaag? Tot welke mate heeft u het allemaal verwerkt?

3. Wat denkt u dat de Here aan u wil zeggen over uw reacties?

4. Hoe vaak denkt u aan uw eigen dood? O Nooit O Zelden O Vaak (aankruisen)

5. Welke gevoelens komen naar boven wanneer u aan uw eigen dood denkt?

6. Weet u helemaal zeker waarheen u gaat wanneer u sterft? O Ja O Nee

7. Bent u tevreden met uw uiteindelijke bestemming? O Ja O Nee

8. Hoe gaat u om met het feit dat u niet zeker weet wanneer u gaat sterven?

9. Op welke manier zou u willen sterven indien u mocht kiezen?

10. Welke manier van sterven is voor u het meest onaanvaardbare?

11. Indien u aan een ongeneeslijke ziekte zou lijden, zou u het willen weten?
Geef een reden voor uw antwoord:

12. Welke persoon zou u het moeilijkst achterlaten?

13. Welke dingen zou u het moeilijkst achterlaten?

14. Heeft u voldoende voorbereidingen getroffen n.a.v. uw dood? t.o.v. uw
lichaam, uw bezittingen, uw werk/baan/bedrijf/activiteiten, uw werk voor de
Here?

Geestelijke hulpverlening

rondom het

levenseinde

Module 3

De hulpverlener

- 3.1 Hoe ga je om als hulpverlener met de praktijk van stervensbegeleiding
- 3.2 Aanbevelingen voor verwerking
- 3.3 Literatuurlijst

Bijlagen

- 1. Drie centrale pastorale begrippen
- 2. Het evangelie in het kort
- 3. Hulporganisaties in Nederland

*organisatie van christenen
vóór de gezondheidszorg*

3.1 HOE GA JE ALS HULPVERLENER OM MET DE PRAKTIJK VAN STERVENSBEGELEIDING

DOELSTELLING VAN DE 3de AVOND

Wij willen met elkaar ontdekken wat nodig is om goede hulp te geven aan stervenden. Hierbij is onze eigen inzet van groot belang. Het omvat niet alleen datgene wat we zeggen maar ook onze houding en ons gebed. Het vraagt onze hele inzet.

JESAJA 61:1-3 ALS CENTRAAL WOORD VOOR DE CURSUS

De Knecht des HEREN is de GEZALFDE bij uitstek. Hij is vervuld met de Heilige Geest om het goede nieuws namens de HERE te brengen. Gods Geest is op Hem niet met mate maar in alle volheid. Het gezalft zijn betekent door God aangewezen en bekwaam gemaakt om in gehoorzaamheid aan Hem dienstbaar aan de HERE te zijn.

Jezus is deze Gezalfde bij uitstek, die niet met mate de Geest ontvangen had maar in alle volheid (Kolossenzen 2:9). Bij de doop in de Jordaan wees de Vader Hem aan als de Gezalfde: *'Dit is mijn geliefde Zoon, in hem vind ik vreugde'* (Mattheüs 3:17). Hij verkondigt de weg der verlossing, aan hen die gevangen zitten in schuld en zonden. Hij wijst niet alleen de weg der verlossing, maar is ook de verlossing/Verlosser zelf. Door Zijn leven te geven als zoenoffer voor de zonden is daar vergeving en een nieuw leven. Zijn lichaam dat gekruisigd werd als vervloekte om de stervende mens van de vloek der wet te verlossen. En Zijn bloed dat vergoten werd om niet alleen verzoening maar ook nieuw leven te schenken betekent voor een stervende alles. HERE, uw verzoenend sterven is het rustpunt van ons hart.

Wij delen in zijn zalving (1 Johannes 2:20, 27) om vanuit Zijn liefde, vervuld met zijn Geest van Hem te getuigen en ons leven aan Hem toe te wijden, teneinde ook voor stervenden iets te kunnen betekenen. Dat vraagt veel. Ja dat kost strijd. Maar het is een goede strijd.

DE ZEVEN AANDACHTSPUNTEN

Deze cursus is gericht op het omgaan met het individu. Hierbij is Jezus Christus ons grote voorbeeld. Hij maakte geen fouten en behaalde resultaten die er mochten zijn (Marcus 5:36-43; 6:55-56; 7:37). God werd verheerlijkt vanwege Jezus' bediening (Marcus 2:11-12). Vanuit Zijn leven komen wij tot zeven belangrijke aandachtspunten

1. AGAPE-LIEFDE HEBBEN

Markus 6:31-34; Mattheüs 9:36; 15:32; 2 Korintiërs 5:14.

Bewijs barmhartigheid (ZIE: SPLAGCHNIZOMAI) Lucas 7:13.

- Wees een barmhartige Samaritaan;
- Identificatie tot op een niveau waar het je pijn doet zonder dat het je naar beneden trekt.

Bouw een vertrouwensrelatie op.

- Geloofwaardigheid;
- Begrijpend, tactvol;
- Nuchter, praktisch en toch geestelijk.

Zet uzelf in voor het beste voor de anderen.

- Het beste vanuit bijbels perspectief in plaats van al te menselijke redevoeringen.

2. OPMERKZAAM LUISTEREN

Johannes 4:7-26; Jakobus 1:19; Job 21:2.

Wees voor 100% erbij betrokken.

- Luisteren als boodschapper der liefde;
- Luisteren als ontdekker der communicatiesleutels;
- Luisteren naar God en mensen;
- Luisteren als onderdeel van de therapie.

Stel gerichte vragen (zodanig dat het antwoord niet alleen maar ja of nee kan zijn).

- Welke dingen wilde u nog doen? i.p.v. Is er nog iets wat u wilde doen?
- Hoe zou ik u erbij kunnen helpen? i.p.v. Mag ik u helpen?
- Hoe tevreden bent u over uw relaties met anderen? i.p.v. Moet er nog iets geregeld worden naar anderen toe?

3. OOGCONTACT GEVEN

Marcus 10:21a ('emblemsas' = onderzoekend en indringend kijken naar); Handelingen 3:4-5.

- Hart tot hart contact via de vensters van de ziel;
- Nauwkeurige observatie van zieken en hun omgeving.

4. WIJZE WOORDEN

Lucas 4:22a; Marcus 10:51; Spreuken 12:18b; Jacobus 3:17.

Bespreek i.v.m. elk van de volgende stelling van stervenden:

- Hoe zou u reageren?
- Welke verkapte hulpvragen zouden zich achter de volgende stellingen kunnen verschuilen?

Stelling 1: 'Ik stink'

Stelling 2: 'Ik kan de krant niet meer vasthouden.'

Stelling 3: 'Ik wil niet tot een overlast zijn.'

Stelling 4: 'Dit hoeft van mij allemaal niet meer.'

Stelling 5: 'Niemand geeft echt om mij.'

Stelling 6: 'Ik twijfel aan mijn behoud. Het zal zeker wel zo blijven.'

Een aantal richtlijnen i.v.m. wijze woorden worden nu aangereikt.

WEES OPEN (1 Johannes 1:7)

- Maak je motivatie duidelijk;
- Eerlijkheid over eigen emoties en gedachten is goud waard;
- Vraag de anderen om je te helpen hen te begrijpen.

GEEF WARE HOOP (Hebreeën 6:18)

- Het Evangelie rondom het levenseinde, met/zonder kerkelijke achtergrond;
- 'kairos'-momenten benutten;
- Stilte als wijsheid in communicatie;
- Overwinning over de doodstrijd (Hebreeën 2:14-15);
- Eeuwigheidsperspectief: Maak de hemel een realiteit;
- Vergeving en verzoening;
- Bouw aan vertrouwen op God;
- Begeleiding van het afscheid nemen: beëindigen, loslaten, doorgeven.

HET 'SLECHT-NIEUWS' GESPREK (vooral van toepassing op gezondheidszorg)

personeel)

- Zoek een plaats waar voldoende privacy is; laat iedereen zitten; geef voldoende tijd voor discussie met vrijheid voor onderbrekingen.
- Vermijd discussies per telefoon. Indien onvermijdelijk laat op dit gesprek een persoonlijk bezoek volgen.
- Bij plotselinge slechte wendingen in de ziekte moet de begeleider zijn kalmte herwinnen alvorens dit mee te delen aan de patiënt en de familie.
- Betrek de familie in het gesprek. Overweeg wie er het eerst op de hoogte gebracht moet worden. Wie blijft er bij de patiënt nadat hij het slechte nieuws vernomen heeft?
- Wees hoopvol, maar vermijd eufemismen, valse bemoedigingen/geruststellingen.
- Deel het nieuws geleidelijk aan mee, in stukjes en brokjes: bouw je verhaal op, gebruik makend van de verschillende diagnostische stappen of de chronologische volgorde van de gebeurtenissen.
- Wees eenvoudig en duidelijk; gebruik korte zinnen. Begin met enkele duidelijke feiten vast te stellen. Denk eraan dat door de stress die een slecht-nieuws gesprek met zich mee brengt, verdere informatie moeilijk doordringt. Spreek dus niet te snel.
- Wees bedacht op en luister naar de vragen van de patiënt; moedig vragen aan.
- Bedenk: Wat moet de patiënt nu weten? Wat wil hij nu weten?
- Laat de reacties van de patiënt het verloop van het gesprek bepalen. Luister hoe het nieuws ontvangen wordt. Hoe worden de feiten geïnterpreteerd?
- Hoe appreciëren de patiënt en zijn familie eerlijke confrontatie met en open gesprekken over moeilijke feiten? Negeren ze de aangeboden informatie? Hoe was hun reactie in het verleden op open confrontaties? Eerlijke confrontatie is wel iets anders dan koudbloedig plat slaan met wetenschappelijke woordenknuppels.
- Controleer of ze het afdoende begrijpen.
- Wees beschikbaar (bereikbaar) na dit gesprek, verzeker de patiënt en zijn familie van je voortdurende bijstand.
- Geef informatie door over zo veel mogelijk hulpbronnen, die voor hen beschikbaar zijn.

5. TROOSTENDE AANRAKING

Marcus 1:31; 41a

Door aanraking kunt u informatie inwinnen: Hoe gaat het?

- Bang, koortsig, gespannen, moe?

Door aanraking kunt u vertroosting geven (Geen 'wondermiddel' van de New Age).

- Toepasselijk m.b.t. duur, lichaamsdeel, intensiteit, frequentie, benadering, beleving.

6. GEBED

Lucas 5:15-16.

Bidden voor:

- Breng je eigen zwakheid bij God als je niet weet wat je moet doen bij een terminale patiënt. Wees eerlijk met de Heer over je angst om op bezoek te gaan, vertrouw Hem voor kracht en wijsheid;
- Bidden als een zoeken naar Gods wil voor de patiënt. Vermijd overmoed en krampachtigheid.

Bidden met:

- Erken in je gebed Gods soevereiniteit;
- Bid voor innerlijke rust van de patiënt;

- Probeer te weten te komen, waarvoor de patiënt graag gebed wil;
- Pleit op grond van het volbrachte offer van Christus.

7. DIENENDE VOETEN

Lucas 22:27b; Marcus 10:45.

Dienstvaardige gezindheid

- Met ijver en zorgvuldigheid;
- Geen discriminatie op grond van stank, afstotelijk uiterlijk, nare geluiden;
- Doorzetten, ook met moeilijke personen of gedurende lastige perioden.

Praktisch dienen

- Het belang van de regelmaat;
- Vervullen van kleine wensen beter dan lege beloften.

3.2 AANBEVELINGEN VOOR VERWERKING

OPDRACHTEN VOOR ONTMOETING

- Bespreek vragen die er tijdens de bijeenkomsten zijn gerezen met elkaar.
- Bestudeer samen hoofdstuk 3 van de brochure '*Stervensbegeleiding – een daad van naastenliefde vanuit bijbels perspectief*' en neem de antwoorden met elkaar door.

OPDRACHTEN VOOR ZELFSTUDIE

OPDRACHT 1

Bestudeer Psalm 88. Welke hoop biedt deze Psalm de lezer? Zet daarnaast Romeinen 8:38-39 eens. Welke hoop wordt daarin uitgesproken? Kunnen beide naast elkaar blijven staan? Motiveer je antwoord.

OPDRACHT 2

In het pastoraat spelen drie kernbegrippen een grote rol: kerugma, (verkondiging), paraklesis (vertroosting/vermaning) en didachè (leer/inwijding). Welke van deze bijbelse begrippen spreken je het meest je aan en welke het minst? Kunnen we een van de drie missen? Motiveer je antwoord.

OPDRACHT 3

Hoe gaat Jezus in Lucas 11:33 met de confrontatie van de dood om. Wat hebben die twee woorden. 'verbolgen in de geest' en 'diep ontroerd' ons te zeggen m.b.t., ons omgaan met de dood? Hoort de dood bij het leven?

OPDRACHT TER VOORBEREIDING OP MODULE 4

Bestudeer module 4.1 over de agapè brug. Neem de lijst door die de belemmeringen m.b.t. het kennen, vertrouwen en dienen aangeven. Wees eerlijk. Belijdt aan de HERE daar waar je Zijn liefde in de weg staat, naar je zelf en naar de ander toe. Maak een nieuwe toewijding.

Vul de vragenlijst relatie in (module 4, bijlage 2, pagina 49).

3.3 LITERATUURLIJST

Aan de bevelen boeken over dit onderwerp:

- Ds. J. Maliepaard & Dr. L.C. Steyn, *Houvast - evangelisatiebrochure* (uitgave HCF Nederland 1999)

BIJLAGE 1 – DRIE CENTRALE PASTORALE BEGRIPPEN

We laten 3 centrale pastorale begrippen aan de orde komen: Kerugma, Paraklesis en Didachè.

1. KERUGMA

Lees Lukas 4:18-21 ...om aan gevangenen hun vrijlating bekend te maken ... om een genadejaar van de Heer uit te roepen.

De eerste van de drie modi (wijze) van het pastoraat volgens dr. J. Furet in het boek *'Het agogisch moment in het pastorale optreden'* is kerugma. Hij geeft de volgende definitie: *kerugma is de autoritatieve proclamatie die het heden en de situatie van de hoorder direct betreft op wat éénmaal geschiedt is, en op wat wij in Christus tot ons heil verwachten* (Hebreeën 9:28). Dan volgt heden, indien gij zijn stem hoort (als antwoord) dit nieuws, op dit ogenblik, voor deze mensen bekend maken.

Van dit woord bekijken we 3 aspecten.

- Kerugma is verkondiging van het evangelie (Verkondiging van een nieuwe stand van zaken) en impliceert de heraut of bode die de boodschap brengt. Het is de bazuinstoot van die verkondiging van het heil (Jesaja 61:1,2; Lucas 4:18 en verder). De bode roept het uit en daarmee begint de nieuwe tijd (Mattheüs 11:5). Het is niet ter overweging maar het heil is present. In dit optreden van de bode komt God Zelf nabij en komt het Woord aan het woord. Hij openbaart zijn Naam en waarheid en zo realiseert Hij het heil.
- De presentie is niet conditioneel, d.w.z. dat er iets is tussen spelwerkelijkheid en echte werkelijkheid. Bij kinderen is het vaak: dit zou ons huis zijn en jij zou de vader zijn. --> Als... dan zou. Maar bij de HERE zijn er geen voorwaarden te vervullen die onvervulbaar zijn. Nee, bij het evangelie is 't oude voorbijgegaan, zie 't nieuwe is gekomen (2 Korintiërs 5:17). Nu is het de tijd van het welbehagen, nu is het aangename jaar des HEREN (2 Korintiërs 6:2; Efeziërs 5:8; Lucas 5:20: mens uw zonden zijn vergeven). Het heden van de genade moet sterk benadrukt worden. Dit heden impliceert de betrokkenheid van de mens op het heilsgebeuren. Het zegt hen dat hij/zij erbij was, hij was op Golgotha, in Gethsemane. Daarom wordt er ook een keuze voorgehouden. Het leven en de dood (Deuteronomium 30:15). Christus heeft de condities vervuld en ons leven is met Zijn realiteit verbonden.
- Het leven van een mens die het kerugma ontvangt, wordt gezond en krijgt zin het wordt nieuw (Romeinen 6:4). Het is door het oog van een naald gegaan en aangekomen in eigen land. Dit gaat niet automatisch. Het moet 'heden' aanvaard worden. Het derde aspect betekent dus dat de mens aan zichzelf toekomt, zijn eigen leven leert zien in het licht van de waarheid. Hij heeft u verzoend, laat u verzoenen, Gods Woord moet aanvaard worden.

De bode komt de boodschap van de koning brengen. Het is nieuws, feiten. In de kerk weten (of denken te weten) de meeste mensen het al. Maar dat betekent niet dat ze het niet opnieuw moeten horen. Er is weinig verschil tussen zendingsveld en kerkdienst. Immers de inhoud van de verkondiging mag niet afbuigen naar moralisme of nomisme.

Zijn we bewust van onze Goede Boodschap, die wij mogen brengen???

2. PARAKLESIS

Lees Lucas 2:25-32: *'... [Simeon] was een rechtvaardig en vroom man, die uitzag naar de tijd dat God Israël vertroosting zou schenken...'* (vers 25).

Het tweede woord dat belangrijk is voor het pastoraat is het woord vertroosting: Paraklesis. Het heeft normaal de volgende betekenissen:

- vertroosten 2 Korintiërs 1:3 en verder
- vermanen Filippiëzen 4:2
- verzoeken Filemon 8 en 9

Wij gebruiken dit woord bijvoorbeeld in zondag 1 van de *Heidelberger Catechismus*.

- *Vraag*: Wat is je enige troost/ houvast in leven en sterven?
- *Antwoord*: Ik ben van Jezus Christus.

Deze troost geeft bevrijding, inademing, leven.

Voorts mogen we denken aan Romeinen 12:1 en Romeinen 15:30. Het evangelie is verkondigd, geproclameerd. Het nieuwe leven is er. Het is begonnen. Daarom mag je leven uit Christus. Galaten 2:20: *'Met Christus ben ik gekruisigd: ikzelf leef niet meer, maar Christus leeft in mij'*. Gods Woord en Daad van genade vragen om antwoord.

Het Oude Testament kent het woord 'nicham'. Het betekent zoveel als doen opademen. Voorts denken we hierbij aan 'menoehah', rust vinden zodat het mensen welgaat (Ruth 1:9). Dit woord impliceert tevens verlossing (Jesaja 49:13; 52:9; Psalm 86:16-17).

Jobs vrienden waren slechte vertroosters (Job 29:25). Zij konden geen troostvolle woorden spreken. Hun woorden waren wel wijs en goed gekozen maar het bracht geen inademing. Er veranderde daardoor niets aan Jobs lijden. Hun woorden stelden hem niet in de ruimte.

Menoehah ziet op de Messiaanse verwachting van heil (Jesaja 40:1; 49:13; 61:2).

In het Nieuwe Testament is ware vertroosting Jezus Christus en zijn heilswerk (Lucas 4:19; Mattheüs 8:17; Jesaja 53:4; Johannes 11:25; Hebrëeën 2:15; 2 Timotheüs 1:10; Hebrëeën 4:3; Psalm 95:11; Openbaringen 21 :3-4).

Simeon is niet de enige die vertroosting voor Israël verwacht. Ook Hanna (Lucas 2:38b) en Jozef van Arimathea (Marcus 15:43) verwachtte die.

De inhoud van de vertroosting is bij Simeon (vers 32; zie ook Jesaja 49:6). Jezus is het Licht van God, die het Licht der volken is. Zonder Hem dwalen zij als schapen en gaan zij eigen wegen. Zonder Christus leven ze in de duisternis van onwetendheid, zonden en dood. Christus is gekomen voor Jood en heiden.

Deze vertroosting is daar waar Gods Woord en Daad van vertroosting in Christus present is.

Opdracht: Geef eens in je eigen woorden weer wat de vertroosting in Christus voor jezelf en anderen betekent.

3. DIDACHE

Lees Mattheüs 28:18-20 *'... en hun te leren dat ze zich moeten houden aan alles wat ik jullie opgedragen heb'* (vers 19b).

Dr. J. Firet gebruikt in zijn boek naast kerugma en paraklesis ook didachè (leer) als modus van het pastoraat. Hij geeft daarbij de volgende indeling:

- Didachè in het Oude Testament;
- Didachè in het Nieuwe Testament;
- Didachè in de kerk.

In het OT komen we het woord 'chanoekah' tegen, hetgeen we vertalen met inwijding. De vader wijdt zijn kind(eren) in in de weg van Gods geboden, in de

geschiedenis van God met Zijn volk (Deuteronomium 6:6-7). Het gaat daar niet alleen om de vertelling van het verhaal maar ook om het één worden met die weg. De mens is er persoonlijk bij betrokken (Psalm 78:4-8). Wat de HERE gedaan heeft is mijn/onze geschiedenis (Exodus 13:8,14; Deuteronomium 26:5-10).

In het OT gaat het om de mens en zijn weg. Daar heeft hij Thora, aanwijzing, onderwijzing bij nodig. Immers Thora wijst de weg, geeft geleide op die weg. In de Thora komt God tot de mens om hem op zijn bestemming te richten. In het OT is didachè: een mens toewijden aan zijn bestemming, hem inwijden in het verhaal, hem brengen op die weg en hem daarop voort leiden. Binnen die weg heeft men ook 'chokmah' nodig, wijsheid voor elke dag (Spreuken 1:4).

In het Nieuwe Testament is Jezus Zelf de leraar, maar anders dan al die anderen. Want:

- Hij leerde met gezag (Marcus 10:1; 11:18);
- Hij maakte zijn leer waar in het genezen van zieken, het uitdrijven van boze geesten et cetera (Marcus 1:27);
- Hij was gekomen om de wil van zijn Vader te doen (Johannes 6:38);
- Hij leerde d.m.v. gelijkenissen, waarin Hij zichzelf in zijn verborgen heerlijkheid te kennen gaf, te kennen door geloof alleen.

In Mattheüs 28:18-20 wordt de didachè van de kerk genoemd. Het is geen nabootsing of voortzetting van de leer van Jezus. Hij blijft Zelf de Leraar. De apostelen en de kerk kunnen mensen slechts tot het discipelschap van deze Jezus leiden. Het gaat om het discipelschap van Jezus door doop en onderwijs. Echter dit onderwijs is meer dan een leer alleen. Het is navolging. Mensen worden met Christus verbonden om zijn weg te gaan, hun kruis op zich te nemen, niet te zien op wat achter hen is, maar alles prijsgeven om zijntwil (Marcus 10:28). Jezus roept mensen tot die navolging door zijn gemeente. De leer is dus de inwijding (chanoekah) in het discipellevens (Paulus: in Christus zijn, 2 Korintiërs 5 :17).

Didachè in het pastorale optreden heeft niet de stijl van de docent, maar het is zaak dat de pastor zelf in alles wegwijzend is. Hij gaat zelf die weg van navolging en het geloof is hem ernst. Didachè vraagt dus pedagogische takt, herderlijke wijsheid en voorzichtigheid om de voeten van de onervaren gelovige langzaam te wennen aan de weg des vredes.

Didachè is dus gericht op het blijven in de navolging en wordt bestempeld door continuïteit.

Welke concrete situatie komt in uw gedachte bij het nadenken over dit woord? Hoe functioneerde het begrip didachè toen?

BIJLAGE 2 – HET EVANGELIE IN HET KORT

1. Houvast: Waar zoek jij houvast voor je relatie met de HERE en met mensen ?

- tijdelijke houvast (Job.1:21)
- eeuwige houvast (Romeinen 14:8; Psalm 73:25-26)

2. Schepping

- De Here schiep alles volmaakt; er was geen zonde
- De relatie met de Here en met mensen was goed (Genesis 1:31)

3. Zondeval

- Door ongehoorzaamheid en rebellie viel de mens in de zonde en de relatie met de Here en met mensen werd stukgemaakt. Allen zijn daadwerkelijk zondaars, die schuldig staan tegenover God en mensen (Genesis 3; Psalm 51:6-7; Romeinen 3:10-11; 3:23; 5:12; 6:23a)
- Het probleem van de zonde moet eerst worden opgelost. Dan kan de relatie met God en met mensen weer goed komen (Romeinen 6:23b; 7:23-24; Jesaja 59:1-2; Genesis 8:21)
- De mens kan zelf de verbroken relatie niet goedmaken omdat een ieder zijn eigen straf moet dragen (Ezechiël 18:4; Psalm 130:3; Jakobus 2:10)

4. De HERE

- God laat in zijn GENADE de mens niet los. Hij herstelt wat door hen niet te herstellen is (Efeziërs 2:8-9; Romeinen 6:23)
- In Zijn rechtvaardigheid moet Hij de zonde straffen (Genesis 2:17; Galaten 3:10)
- In Zijn liefde wil Hij Zelf de verbroken relatie herstellen (Genesis 3:15; Exodus 34:6-7)

5. Jezus Christus: Alléén in Hem is echt herstel mogelijk. Hij maakt Zich één met ons

- Omdat Hij God is, kon Hij een zondeloos leven leiden (Johannes 1:1; Mattheüs 1:23; Hebreëen 7:26-27)
- Omdat Hij mens is, kon Hij in onze plaats de straf op de zonde dragen (Johannes 1:14a; Jesaja 53:5; Kolossenzen 1:21-22)
- Zo werd Hij de Weg tot herstel van de relatie met de Here en met mensen (Johannes 14:6; 1 Timotheüs 2:5-6)
- Het gevolg is her-schepping van de mens. Verschillende bijbelse begrippen worden hiervoor gebruikt:
 - wedergeboorte (Johannes 3:3-6)
 - kind worden van God (Efeziërs 1:4-5; Johannes 1:12)
 - eeuwige leven ontvangen (Johannes 3:16; 3:36; Efeziërs 2:8-9)
 - bekering (2 Petrus 3:9; Kolossenzen 3:9-10)

6. Uw antwoord: Vertrouw op Jezus Christus alleen

- Kom tot Hem voor vergeving en herstel van de relatie met de Here en met mensen (2 Korintiërs 5:20; Mattheüs 11:28)
- Vertrouw Hem om je van binnen uit tot een nieuwe mens te maken (Ezechiël 36:25-27; Handelingen 2:36-40; 16:31)

7. Geloofszekerheid

- In Christus is de relatie met God en mensen hersteld (Johannes 6:47; 17:3; Jesaja 41:10)
- Nu weet jij vier dingen zeker door Gods genade (Efeziërs 2:8-9):
 - ik ben een kind van God en begin nu een nieuw leven (Romeinen 8:14-16)
 - mijn naam is opgeschreven in het boek des levens (Openbaring 20:15)

- ik ga naar de hemel wanneer ik sterf (Romeinen 8:38-39; 14:8)
- mijn zonden zijn mij vergeven (Psalm 32:5; Handelingen 2:38; Romeinen 4:1-9; 1 Johannes 1:9)

8. Deze herstelde relatie betekent (2 Korintiërs 5:17)

- Gods leiding in je leven; anderen vertellen van je houvast (Psalm 32:8; Mattheüs 16:16; 10:32)
- In overgave aan Hem; door Woord en gebed (Romeinen 12:1-2, Psalm 119:105; Johannes 16:23-24)
- Samen met anderen; hoopvol strijden tegen de boze en de zonden (Handelingen 2:42; Galaten 5:16-17; Romeinen 6:12-13)

BIJLAGE 3 – HULPORGANISATIES IN NEDERLAND

HULPORGANISATIES IN NEDERLAND

Hieronder volgen enige adressen van organisaties in Nederland, die op dit terrein werkzaam zijn:

- Stichting Christelijke Hospices Nederland
Adres: Postbus 592, 7600 AN Almelo
Internet: www.christelijkehospices.nl
- Stichting Landelijke Samenwerking Terminale Thuiszorg
35-50 plaatselijke organisaties voor terminale zorg.
- Nederlandse Hospice Beweging
landelijk associatie met Kübler-Ross met o.a. Bijna Thuis Huis).
- Stichting Leendert Vriel
Inspiratie Hospice beweging, vooral uit Engeland
- Thuiszorg Buitenzorg
Adres: Postbus 592, 7600 AN Almelo
- Nederlandse Patiënten Vereniging
Adres: Postbus 178, 3900 AD, Veenendaal
Internet: www.npvzorg.nl
Thuiszorgcursussen
- Stichting Schuilplaats
Adres: Postbus 7, 3900 AA Veenendaal
Telefoon: (0318) 526123
- Stichting Kuria
Adres: Valeriusplein 6, 1075 BG Amsterdam
- Leger des Heils
Luitenant kolonel P. Kerkhoven
Adres: Spoordreef 10, 1315 GP Almere

Deze cursus beklemtoont vooral de geestelijke aspecten van stervensbegeleiding. De cursus 'Thuiszorg' van de Nederlandse Patiëntenvereniging en Thuiszorg Buitenzorg concentreert zich meer op de lichamelijke en sociale aspecten. Zó vullen ze elkaar goed aan.

Geestelijke hulpverlening

rondom het

levenseinde

Module 4

Goede stervensbegeleiding

4.1 Principes van stervensbegeleiding

A. Agape-brug

B. Principes van stervensbegeleiding

C. Situatie aangepaste stervensbegeleiding

D. Voorbereiding op jouw eigen dood

4.2 Aanbevelingen voor verwerking

Bijlagen

1. Overzicht omgang met stervenden
2. Vragenlijst relatie
3. Evaluatieformulier

*organisatie van christenen
vóór de gezondheidszorg*

4.1 PRINCIPES VAN STERVENSBEGELEIDING

DOELSTELLING VAN DE 4de AVOND

Wij zagen op de 2^e avond dat er 5 sleutelgebieden te onderscheiden zijn. Vanavond leren we hoe Jezus Zelf is omgegaan met deze gebieden en hoe wij in afhankelijkheid van Hem de stervende de juiste hulp kunnen bieden.

JESAJA 61:1-3 ALS CENTRAAL WOORD VOOR DEZE CURSUS

De GEZALFDE brengt vreugde en doet mensen inademen. Hij is de verkondiger van het aangename jaar des HEREN. God heeft aan Hem een welbehagen. Door Hem worden mensen weer in de vrijheid gesteld, krijgen ze hun vrijheid weer en ontvangen zij een lofgewaad i.p.v. een kwijnende geest. Waar mensen worden bevrijd daar is er lofprijzing van God om zijn grote daden. Lof zij de HEER, Hem komt toe alle eer, Hij is het Lam, dat regeert tot in eeuwigheid. De GEZALFDE doet zijn werk opdat God alle eer krijgt. Het gaat in deze cursus niet om het feit dat wij het zo goed doen, maar dat we mogen getuigen van Hem die alle eer waardig is. God de Vader door Zijn Zoon Jezus Christus in de werking van de Heilige Geest.

Jezus Christus, de ideale begeleider ook daar waar het op het sterven aankomt, wilde niet anders doen dan Gods wil in totale gehoorzaamheid. Hij heeft God de Vader groot gemaakt, door zijn leven en sterven. Daarom mogen wij delen in Zijn zalving door in geloof navolgers te zijn van Hem. Want wie in Jezus gelooft, heeft zich bekeerd tot Hem en komt op de weg die Hij gebaad heeft. Een weg van geloof dat in liefde werkende is. En dat zullen anders merken.

A. DE AGAPE-BRUG: HOE BOUW JE EEN RELATIE OP

Drie pijlers van de brug van liefdevolle gemeenschap die tussen mensen onderling gebouwd moet worden: kennen, vertrouwen en dienen. Deze zogenaamde 'agape-brug' is wezenlijk in de onderlinge relatie tussen mensen als voorwaarde om het evangelie met goed gevolg te kunnen doorgeven.

Agape-brug

Kennen – vertrouwen – dienen

A.1. KENNEN

Het gaat hier om kennen in de bijbelse zin van het woord. Dat omvat de hele persoon. Niet alleen met het verstand maar ook kennen met het hart, dat zich vertaalt in onze handel en wandel. De basis van deze kennis is Gods waarheid:

- over de schepping. Weten dat alle mensen door God geliefd zijn, door Hem geschapen zijn, maar ook door de zonden van God zijn afgevallen en leven onder de rechtvaardige toorn over die zonden (Geliefd/Geschapen/Gescheiden).
- over de incarnatie (vleeswording). Jezus is het vleesgeworden Woord. Hij is de Weg, de Waarheid en het Leven (Johannes 14:6). Hij is de waarheid in eigen persoon. Alleen door Hem is er contact, relatie met God mogelijk door het geloof. Hij heeft ons met God verzoend door het kruis van Golgotha (Verzoend).
- over wat God ons geopenbaard heeft: De bijbel is Gods Woord, richtsnoer voor leer en leven. Daarin heeft God verteld/geopenbaard wat waarheid is

(Johannes 8:31 en verder).

Samengevat houdt dit kennen het volgende in (Filippenzen 3:8-9:- Hebreeuws: 'jada'):

- Ontmoeting, ervaring, bevinding Niet alleen God/ander kennen met het verstand maar ook met het hart (1 Johannes 1:1 en verder - weten wie die ander is/die ander toe staan u te leren kennen);
- In het horen van Zijn stem en het kennen van Zijn daden (Johannes 10:3-4; 10:14; 2 Korintiërs 8:9);
- Hem erkennen als HERE, als God (nodig: Spreuken 1:7; 2 Petrus 2:20-21);
- Hem liefhebben, vertrouwen, gehoorzamen, zich bekommeren om (Exodus 3:7, 1 Tessalonicenzen 1:9; Jeremia 31:34; 1 Johannes 2:3-5);
- Hem belijden, ervoor uitkomen (Filippenzen 3:10).

A.2. VERTROUWEN

Vertrouwen in de bijbelse zin van het woord. Dat houdt in de ander aanvaarden en op elkaar aan kunnen op basis van bewezen betrouwbaarheid. Jezus Christus is Gods bewijs van volkomen betrouwbaarheid. Daarom: echte vertrouwensrelaties zijn dus onmogelijk zonder Jezus Christus.

Samengevat houdt vertrouwen het volgende in: Genesis 15:6; Johannes 20:31; In het Grieks "pisteuo" , in het Hebreeuws: amen.

- Amen zeggen met je verstand en hart op Gods woorden en daden;
- God betrouwbaar achten; Gods woord en daad als richtsnoer nemen voor je leven. In Hem geloven, zich op Hem verlaten, vast rekenen op zijn verlossende daden (Psalm 116; Genesis 15:6);
- Antwoord geven op zijn woord (Ruth 1:16);
- Vertrouwen houdt in: keuze voor Hem uitsluitend de anderen, God God laten zijn (Jesaja 30:15) en God is de gevende, de mens is de ontvangende;
- Johannes 20:31: God vraagt geloof (Johannes 6 :27); op grond van zijn woord (Romeinen 10:17); met als inhoud Jezus Christus; doel: eeuwig leven (Johannes 6:47).

A.3. DIENEN

Dienstbaarheid in de bijbelse zin van het woord: de ander dienen zoals God dat van ons vraagt, in de weg die Hij aangeeft. Jezus Christus is gekomen als Dienaar, om zijn leven te geven als losprijs voor velen (Marcus 10:45). Ons leven is door Hem verlost van de slavernij der zonden en de heerschappij van de boze om Hem volkomen lief te hebben en te dienen.

Samengevat houdt dienen het volgende in (Marcus 10:45):

- 'diakonia': de tafels bedienen, de ander dienen met de gave die God gegeven heeft. Niet zichzelf handhaven, maar opofferen met het hele bestaan;
- 'doeleuo': slaaf, knecht. Van God, door Jezus Christus. Hij is de kurios 'Heer', wij zijn uit genade zijn knechten. Dit vraagt gehoorzaamheid, onderworpen aan Gods wil i.p.v. mijn wil;
- 'leitourgia': dienst in de tempel. Zij dienden God met bidden en vasten (Handelingen 13:2), Het leven van een christen is een offerande;
- 'latre': loondienst: (Romeinen 12:1, 6:12-13, 1 Petrus 2:5);
- 'therapeuo': genezing/heling als dienst van God (Marcus 4:23).

A.4. WELKE BELEMMERINGEN ZIJN ER MET BETREKKING TOT HET BOUWEN VAN EEN RELATIE?

Belemmeringen m.b.t. kennen:

1. mensen dragen een masker; men doet zich anders voor dan dat men is, of zich voelt;
2. zelfbedrog; men denkt anders over zichzelf/ over de ander in werkelijkheid

- is (Openbaring 3:17; Jeremia 8:11; 6:14);
3. zelfmedelijden;
 4. oppervlakkigheid; men leeft alleen maar voor de lol;
 5. geen interesse tonen; men interesseert zich niet voor geloof, etc.

Belemmeringen m.b.t. vertrouwen:

1. roddel; men spreekt over de ander op een verkeerde manier, niet overeenkomstig de waarheid;
2. gemis aan zachtmoedigheid; men komt hardvochtig over;
3. inconsequentie; men zegt/doet de ene keer dit, maar de andere keer iets anders; onbetrouwbaar;
4. onreinheid; men is niet discreet;
5. jaloesheid;
6. wreedheid zowel geestelijk als lichamelijk bedoeld.

Belemmeringen m.b.t. dienen:

1. luiheid; men doet wel zinvol werk, maar zonder energie; bevlogenheid;
2. traagheid; men laat alles op z'n beloop. 'Lukt het vandaag niet, dan lukt het vast morgen wel';
3. nutteloosheid; men doet wel wat, maar het is absoluut zinloos; een daad zonder waarde;
4. hoogmoed; men voelt zich beter dan de ander (Lukas 22:27);
5. zelfzucht; men dient alleen zich zelf maar;
6. liefde voor genot.

A.5. RICHTLIJNEN VOOR HET BOUWEN VAN RELATIES

- Groei in uw relatie met God en met hen die in onze omgeving zijn;
- Onderzoek uzelf aan de hand van de lijst van belemmeringen, die hier boven genoemd zijn. Ga er biddend doorheen en vraag of de Here zonden wil aanwijzen. Want u hebt al gezien dat alle zaken, die onder 'belemmeringen' genoemd zijn in de bijbel als zonde worden aangeduid;
- Indien er in uw leven dergelijke belemmeringen (zonden) zijn, belijd deze aan de Here, bekeer u daarvan en leef een leven vervuld met de Heilige Geest als tegendeel van de genoemde belemmeringen.

A.6. TOEWIJDING AAN HET BOUWEN VAN RELATIES

- Romeinen 12:1: Laten we onszelf in liefde toewijden aan a. God; b. elkaar; c. de verlorenen;
- Romeinen 12:2: Laten we onze liefde praktisch inhoud geven door de verlorenen op te zoeken en te bereiken, in het bijzonder hen die God op onze weg brengt.

A.7. MIJN ANTWOORD IS (Schrijf hieronder uw antwoord):

B. PRINCIPES VAN STERVENSBEGELEIDING

B.1. JEZUS CHRISTUS: DE IDEALE BEGELEIDER

Mattheüs 26:36-38, Lukas 22:41-44, Mattheüs 26:40-44.

Jezus Christus wist iedere keer de diepste noden van mensen aan te spreken. In afhankelijke navolging van Hem, willen wij dat ook doen in Zijn Naam. Jezus is enerzijds volledig mens (Zijn lijden en sterven zal dus op lichamelijk en psychisch gebied weinig verschillen van dat van ieder mens), en anderzijds volledig God,

waardoor Hij niet zondigde maar ons toont hoe we kunnen reageren in zulke crisismomenten van ons leven. Hij ging op voorbeeldige wijze om met de dood.

Omdat Hij alreeds dwars door de dood en door veel lijden heengegaan is, kan Jezus Christus zich met ons identificeren. In alles was Hij met ons gelijk, zonder te zondigen. Daarom is Hij de ideale begeleider.

Hoe kunnen wij stervenden geestelijk begeleiden? Door voorbereid te zijn op onze eigen dood (voor zover dat mogelijk is) en door vijf doelstellingen op een bijbelse wijze na te streven. De doelstellingen zijn toegespitst op de vijf hoofdkenmerken van de belevingswereld van stervenden.

B.2. DE VIJF DOELSTELLINGEN

- De verwerking van verliezen en rouw
- Het doorbreken van eenzaamheid/isolatie
- De bevrijding van angst/onzekerheid
- De stabilisatie van stressschommelingen
- Het omgaan met pijn en lichamelijke problemen

In de praktijk gaan wij steeds trachten elk van de doelstellingen te bereiken via de zeven aandachtspunten.

DE VERWERKING VAN VERLIEZEN EN ROUW

Jezus proefde verlies en rouw. Hij weende bij Lazarus' graf; Gethsemane. Andere bijbelse voorbeelden: Jozef (Genesis 50:1-4); David (2 Samuël 12:15-25).

PRINCIPES VOOR DE VERWERKING VAN VERLIEZEN EN ROUW.

PRINCIPE	STERVENDE	ANDEREN
Uiting geven aan verdriet /rouw. <ul style="list-style-type: none"> ▪ Onmiddellijk; ▪ Lang genoeg; ▪ Openlijk; ▪ Niet onbeheerst. Zie ook 1 Tessalonicenzen 4:13-18.	Heeft behoefte eraan om te kunnen huilen bij tijden. Put veel troost door het vasthouden van een hand.	Meehuilen mag. Niet al te snel troosten. Bereid zijn troost te ontvangen, ook van stervenden.
Definitief afscheid nemen. <ul style="list-style-type: none"> - emotioneel: - intellectueel: - fysisch: - geestelijk: 	Leren loslaten. Zie de feiten onder ogen, verdoezel ze niet. Afscheidsbrief aan elk van de kinderen. Finale groet, indien mogelijk, zeer belangrijk. Eigen spullen opruimen voor zover mogelijk. Afscheidsgebed(en). Vergiffenis uitspreken en vragen waar nodig.	Leren loslaten, vastklampen maakt het moeilijker voor stervenden. Schatten aan ons toevertrouwd altijd in open handen houden. Zie de feiten onder ogen, verdoezel ze niet. Afscheidskus, opbaren, laatste blik, laatste spullen opruimen. Gebed om overwinning over de dood. Vergiffenis uitspreken en vragen waar nodig. Niet proberen contact met ze te verkrijgen d.m.v. seances etc.
Verootmoediging voor de Here. Zie ook: Psalm 51	Toewijding om met de Heer te wandelen, zacht van hart tegenover de Heer blijven. Herstel van relatie met God, innerlijk herstel.	
Aanvaarding	Actief op de Heer vertrouwen, ook door de dood heen.	Stervenden tijd en ruimte geven om te groeien naar aanvaarding.
Gods perspectief zoeken en eren. Psalm 116:15; Jesaja 57:1-2.	De Heer vragen om ons de genade te geven om onze levens te zien vanuit Christus' overwinning, Efeziërs 2:6.	God niet bekritisieren vanuit ons al te beperkte inzichten, wel eerlijk met Hem zijn.

HET DOORBREKEN VAN EENZAAMHEID/ISOLATIE

Jezus ervoer bij tijden grote eenzaamheid en isolatie. Zijn drie beste vrienden konden niet eens één uur bij Hem waken. Zijn hemelse Vader verliet Hem aan het kruis. Toch bleef Hij op anderen gericht: Zijn moeder, Johannes, de medegekruisigden.

Richtlijnen voor het doorbreken van eenzaamheid en isolatie;

- Tactvol blijven kloppen aan de deur van het hart van de patiënt totdat hij opendoet;
- Opvangen van indirecte hulpvragen (zie de stellingen van stervenden, pagina 7);
- Regelmatig bezoek.

DE BEVRIJDING VAN ANGST/ONZEKERHEID

Jezus kende angst/onzekerheid. De strijd in Gethsemane.

Richtlijnen voor de bevrijding van angst. Toon begrip; ook christenen kunnen angst en onzekerheid hebben.

- Hanteer de angsten en onzekerheden één voor één (zie de lijst van angsten, die zich bij stervenden kunnen voordoen, pagina 11);
- Neem concrete stappen om de zaken, die aandacht nodig hebben, te hanteren;
- De wortel van ongegronde of overdreven angst is vaak ongelof. Dan is schuldbelijdenis en zonde de rug toekeren en een nieuwe toewijding aan de Heer het antwoord;
- Opbouw in het geloof: Memorisatie van toepasselijke Schriftgedeelten is belangrijk. Hierbij denken wij o.a. aan Hebr 2:14-15; Psalm 23; 1 Johannes 4:18;
- Gebed om bevrijding door een groepje gemeenteleiders. Leer de patiënt om Jezus in gebed aan te roepen. Hij is onze Goede Herder, die Zijn schapen begeleidt door de dal van doodschaduw.

DE STABILISATIE VAN STRESSSCHOMMELINGEN

Jezus reageerde stabiel onder stressvolle omstandigheden.

- Aanvaarding;
- Door God getroost;
- Hoop;
- Moed;
- Tevredenheid;
- Verzoening;
- Waardering/dankbaarheid;
- Blijmoedigheid;
- Een goed geweten;
- Inzicht;
- Overgave;
- Vertrouwen op God;
- Vrede;
- Zekerheid.

Richtlijnen om tot stabilisatie van stressschommelingen te komen:

- Geef de ruimte om eerlijk te zijn wanneer men aan de negatieve kant van de schommelingen zit. Niet meteen overgaan tot adviseren. Men moet eerst zelf overtuigd zijn dat u begrijpt en liefheeft. Dan pas is men gereed om uw wijze woorden te ontvangen en ze toe te passen in eigen leven.

Verlicht de stressorzaken waar mogelijk.

Stressbestendigheid: Psalm 112:6-8

Groepsbespreking over stressschommelingen. Laten wij de lijst van stressschommelingen op pagina 12 weer eens bekijken. Met welke van die schommelingen zou u geen raad weten? Laten wij dat samen met elkaar bespreken.

OMGAAN MET PIJN

Jezus was zeker niet onbekend met pijn. Zijn lijdensweg kent geen parallel in

de geschiedenis van het mensdom, vooral vanwege de niet-lichamelijke aspecten ervan.

Informatie over pijnbestrijding. Pijn heeft lichamelijke en niet-lichamelijke elementen. Help met de niet-lichamelijke elementen, zoals de angst voor (nog meer) pijn.

Pijn als vriend? Pijn duwt tijdelijke dingen snel weg en laat de roepstem om hulp opklinken, ook naar God.

Bij stervenden kan de pijn zo allesoverheersend worden, dat men moeilijk nog van de nut ervan kan spreken. Dan is het extra belangrijk voor professionele zorgverleners om toe te zien dat er voldoende pijncontrole is op lichamenlijk niveau.

C. SITUATIE-AANGEPASTE STERVENSBEGELEIDING

C.1. DE REACTIES VAN OMSTANDERS

Bij stervensbegeleiding is het van belang om inzicht te hebben in de reacties, zoals die bij omstanders kunnen voorkomen. De omstanders kunnen hoofdzakelijk in drie groepen ingedeeld worden nl.:

- gezondheidszorgpersoneel;
- familie;
- gemeenteleden/vrienden/kennissen.

ALGEMENE REACTIES

Welke algemene reacties kwam u tegen? Noem een paar.

Bij alle bovengenoemde betrokkenen kunnen de volgende reacties optreden:

- Stressschommelingen. Hetzelfde als bij de stervende, alhoewel minder intens;
- Masker dragen;
- Onzekerheid;
- Ongemak - in verschillende graden;
- Begeerte om hulp aan te bieden;
- Onttrekking/vermijding;
- Droefheid/droefenis;
- Gevoelens van hulpeloosheid/radeloosheid;
- Teruggrijpen naar algemeen-gebruikte clichés.

SPECIFIEKE REACTIES

Specifieke reacties bij het gezondheidszorgpersoneel kunnen zijn:

- Verharding;
- Gaan eraan kapot.

Bij de familie is het mogelijk dat de schommel-reacties meer uitgesproken zullen zijn dan bij anderen. Relaties kunnen nieuwe wendingen nemen, bijv. een man-vrouw relatie kan veranderen in een verpleger-patiënt relatie, of in een ouder-kind relatie.

Vanuit de gemeente kan men de volgende reacties verwachten:

- Ziekenbezoek door kerkenraadsleden, gemeenteleden;
- Praktische hulp waar nodig (als het goed is);
- Pogingen tot stervensbegeleiding.

C.2. CONSIDERATIE VAN DE OMSTANDIGHEDEN

Goede stervensbegeleiding neemt de omstandigheden goed in acht.

PLAATS: ZIEKENHUIS, THUIS, HOSPICE

Afhankelijk van de plaats, zal men zich schikken naar het beleid en de praktijk van de verzorgende instantie. Goede samenwerking met de betrokken autoriteiten past bij christenen. Meestal zijn er brochures bij de informatiebalies beschikbaar.

ANDER BEZOEK

Men dient in te spelen op het bezoek. Tact en wijsheid mogen wij van de Heer verwachten, vooral in situaties, waar de anderen zelf geen behoefte aan geestelijke zaken hebben.

C.3. ROL VAN DE PLAATSELIJKE GEMEENTE

- Bemoediging van ziekenbezoekers;
- Samenwerking met HCF kringen en christen-werkers in de gezondheidszorg;
- Vooral wanneer ze de cursus pittig vinden!!;
- Werkers in de gezondheidszorg zijn uw zendelingen;
- Aandacht voor nabestaanden;
- Ook zes maanden na het overlijden, want dan voelen ze het gemis vaak heel intens;
- Een thuiszorgproject voor/in uw gemeente;
- Bejaardenbediening door/voor bejaarden;
- De dienst der genezing in de kerk;
- Veel wijsheid is nodig in de omgang met stervenden. De reis mag dan stormachtig zijn, maar de Heer zorgt altijd voor een behouden thuiskomst van Zijn kinderen.

D. VOORBEREIDING OP JOUW EIGEN DOOD

D.1. Geestelijke stervensbegeleiding is niet mogelijk indien men de eigen dood niet onder ogen heeft gezien.

Bijbelse voorbeelden van stervensvoorbereidingen.

Goede voorbeelden:

- *Mozes*: Hij had goed georganiseerd, had opvolgers getraind, schreef de Thorah op voor het volk (gaf daarin richtlijnen voor Israël over het weg des levens).
- *Jacob* (Genesis 49:33): Hij is goed voorbereid, dit merken we aan de manier waarop hij zijn dood aanvaardt.
- *Paulus*: Hij kon van zichzelf zeggen dat hij 'de goede strijd gestreden had'.
- *Jezus Christus* (Johannes 17): Het ultieme voorbeeld. Hij was wel veel meer dan dat alleen.

Slechte voorbeelden:

- *Rijke man* (Lukas 16:19-31): Het luxe leven; hedonisme;
- *Noachs tijdgenoten* (Mattheüs 24:37-39): Ze waren te druk met hun eigen zaakjes, i.p.v. God te gehoorzamen. Ze vergaten Gods gebod 'Bid en waak', waardoor ze de tijden niet onderscheidden. Ze spotten met Noachs voorbereidingen: getuigend van een verregaande onverschilligheid t.o.v. het komend oordeel;
- *Judas Iskariot*: Zijn dood is des te meer een tragedie omdat hij zoveel contact heeft gehad met Jezus. Nochtans verkoos Judas de dood. Zijn geldzucht leidde tot zijn ondergang;
- *Herodus* (Handelingen 12:21-23): Hij stierf t.g.v. de zonde van zich te verheffen tot een god. Hij aanvaardde aanbeden te worden als een god. Hij had genoeg kansen gehad om Gods wil te kennen, te gehoorzamen en zich voor te bereiden op zijn dood door zijn contacten met Johannes de Doper.

D.2. BEGINSELEN VOOR EEN GOEDE VOORBEREIDING

BEGINSEL 1: Leven vanuit algehele overgave aan de Heer (Romeinen 12:1):

- Bereidwillig om te sterven waar, wanneer en hoe de Heer het goedvindt;
- Overgave t.o.v. eigen angst voor de dood: Ken je beperkingen. Weet dat je erin moet groeien. Steeds weer een overgave maken;
- Zoek hulp indien je zelf (nog) niet eruit komt. Ieder mens kan niet altijd alle situaties aan;
- God geeft genoeg genade voor iedere uitdaging - niet vooraf, maar wanneer het erop aankomt!;
- In de echte situatie zullen wij weer getest worden. Dan standhouden bij de overgaven die reeds gemaakt zijn. Gaat wel met minder moeite indien wij de overgave vroeger reeds gemaakt hebben;
- Overgave houdt een bepaalde loslating in. Een loslating van eigen leven, eigen rechten, eigen bezittingen, eigen zekerheden, eigen carrière, eigen lichaam - om dit alles in de hand van de Heer te plaatsen en aan Zijn zorg toe te vertrouwen.

BEGINSEL 2: leven als discipel van Jezus Christus (Lukas 9:23-25):

- Leven met een helder eeuwigheidsperspectief (Filippenzen 1:23; Job 14:1-2; Jakobus 4:13-16);
- Veel vrucht dragen tot Gods eer (Johannes 15:8);
- Sterven van het eigen ik (Galaten 2:20);
- Vol van de Heilige Geest (Efeziërs 5:18);
- Vol van Gods Woord (Kolossenzen 3:16).

BEGINSEL 3: Zaken afronden zo ver doenlijk (2 Timotheüs 4:7):

- Maak een laatste wil en testament (Genesis 48 en 49);
- Eerlijk, openlijk en vooraf bekend;
- Verlicht de lasten van de nabestaanden:
 - Bid voor plaatsvervanger(s) (Numeri 27:16-17);
 - Stel opvolgers aan (Numeri 27:18-23);
 - Geef levensrichtlijnen door aan nabestaanden (Numeri 28:1-30:16);
 - Laat geen onopgeloste problemen achter (Numeri 26:16-18);
 - Consolideer al uw belangen (Numeri 32:1-42);
 - Bereid uw nakomelingen voor t.o.v. hun toekomst (Numeri 33:51-34:29).

Uw eigen voorbereiding is belangrijk. Kijk nog een terug naar de voorbereidende vragenlijst (module 2, bijlage 1, pagina 22 en 23).

EVALUATIE VAN DE CURSUS 'STERVENSBEGELEIDING'

Wilt u het bijgaande evaluatieformulier (zie bijlage 3, pagina 50) invullen en inleveren bij de docent.

4.2 AANBEVELINGEN VOOR VERWERKING

OPDRACHTEN VOOR ONTMOETING

- Wat heb u geleerd en hoe kunt u wat u geleerd hebt zelf vasthouden en doorgeven aan anderen? (zie 1 Timotheüs 2:2);
- Bespreek samen het overzicht in bijlage 1 *'Omgang met stervenden'*.

OPDRACHTEN VOOR ZELFSTUDIE

OPDRACHT 1

Maak de stof die is aangereikt je eigen door herhaling en het toepassen daarvan in de praktijk.

OPDRACHT 2

Kijk nog eens naar het overzicht *'Omgang met stervenden'*, zie module 4, bijlage 1, pagina 48. Hier zie je hoe het een met het ander samenhangt.

OPDRACHT 3

Wie met stervensbegeleiding wordt geconfronteerd, krijgt ook te maken met de reacties en betrokkenheid van de stervende meest nabestaanden. Bestudeer module 4.1c *'Situatie aangepaste stervensbegeleiding'*.

OPDRACHT 4

Doe ervaring op. Ga met een ervaren hulpverlener mee op ziekenbezoek.

BIJLAGE 1 – OVERZICHT ONGANG MET STERVENDEN

De voorbereide hulpverlener streeft via zeven aandachtspunten vijf doelstellingen na in zijn omgang met stervenden. Zo kunnen wij Jezus Christus centraal stellen door de diepste noden van stervenden in Zijn Naam aan te raken.

BELEVINGSWERELD VAN STERVENDEN	ONZE HERE JEZUS CHRISTUS HOE GA JE ALS HULPVERLENER DAAR MEE OM
<p>1. VERLIES EN ROUW Verlies van beweeglijkheid, lichamelijke zelfbeheersing, identiteit (nr), geliefden. Rouw: gevolg van verlies.</p>	<p>1. JEZUS PROEFDE VERLIES EN ROUW</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ graf van Lazarus Johannes 11:33; ▪ Gethsemane ; ▪ Psalm 22:7 en verder. <p>Andere bijbelse voorbeelden: Jozef (Genesis 50:1 en verder).</p>
<p>2. EENZAAMHEID / ISOLATIE Sterven is per definitie een individueel proces. De patiënt kan zich verlaten Voelen.</p>	<p>2. OOK JEZUS WORSTELDE MET EENZAAMHEID Wie lieten Hem alleen:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Zijn discipelen; ▪ Zijn geliefde Vader, op het kruis.
<p>3. ANGST/ONZEKERHEID Angst voor:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ de toekomst; ▪ hulpeloosheid; ▪ het onbekende; ▪ pijn; ▪ sterven zonder iemand erbij; ▪ straf in verband met schuldgevoelens. 	<p>3. JEZUS KENDE ANGST Zie Zijn strijd in Gethsemané. Zijn zweet werd als bloeddruppels (Lucas 22:44). Hij ontving kracht. Hij gaf zich aan Zijn Vaders wil over.</p>
<p>4. INSTABILITEIT / STRESS-SCHOMMELINGEN Ontkenning = Inzicht; Wantrouwen = Vertrouwen; Wanhoop = Hoop.</p>	<p>4. JEZUS REAGEERDE STABIEL ONDER STRESS Aanvaarding, hoop, overgave.</p>
<p>5. PIJN Heeft meerdere kanten.</p>	<p>5. DE HERE JEZUS CHRISTUS IS IN ZIJN LIJDEN NIET TE VERGELIJKEN MET ANDEREN.</p>
	<p>1. DE VERWERKING VAN VERLIEZEN EN ROUW</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Geef uiting aan verdriet/rouw; ▪ Neem definitief afscheid; ▪ Verootmoediging voor de HERE. <p>Zie 1 Tessalonicenzen 4:13-18 (hoop), Psalm 51.</p>
	<p>2. HET DOORBREKEN VAN EENZAAMHEID / ISOLATIE Regelmatig bezoek. Blijf kloppen op de deur van het hart van de stervende. Wees wegwijzer naar Jezus. Hij bidt voor ons (Hebreeën 7:25, 4:15 en verder).</p>
	<p>3. DE BEVRIJDING VAN ANGST /ONZEKERHEID Toon begrip voor angsten en tracht de angst te herkennen. Angst heeft veelal te maken met ongeloof. Gebet om bevrijding van angst en wijzen op toepasselijke Bijbel-gedeelten, zoals Jesaja 41:10; Psalm 23.</p>
	<p>4. DE STABILISATIE VAN STRESS-SCHOMMELINGEN Ook hier weer ruimte geven om eerlijk te zijn. Begrip is vereist. Dan pas wijze woorden.</p>
	<p>5. HET OMGAAN MET PIJN Alle kanten moeten aandacht genieten. Controle nodig.</p>

BIJLAGE 2 – VRAGENLIJST RELATIE

VRAGEN TER BEANTWOORDING

1. De waarheid over onszelf, over God en over de ander staat zo vaak ver af van onze eigen beleving. Hoe gaat u daar mee om? Welke plaats neemt Gods Woord daarbij in ?

2. Vult u eens in: Een ander te vertrouwen, vind ik _____ omdat

3. Vult u eens in: Een ander van dienst te zijn, vind ik _____ omdat

4. Welke belemmeringen hebt u bij uzelf ontdekt? Hoe bent u daar mee omgegaan?

5. Toewijding is alleen mogelijk door de Heilige Geest. Hoe geeft de Here Jezus zich aan God en zijn opdracht (Hebreeën 9:14?):

BIJLAGE 3 – EVALUATIEFORMULIER

Datum: _____

Plaats: _____

1. Omcirkel het nummer dat u van toepassing acht:

	zeer goed	goed	voldoende	onvoldoende	zeer slecht
a. Opbouw van de lezingen	1	2	3	4	5
b. Het cursuswerkboek	1	2	3	4	5
c. Gebruik van hulpmiddelen	1	2	3	4	5
d. Christelijk karakter van de cursus	1	2	3	4	5
e. Niveau stof	1	2	3	4	5
f. Sfeer op de cursusavonden	1	2	3	4	5
g. De verstaanbaarheid	1	2	3	4	5
h. De praktische waarde van de cursus	1	2	3	4	5
i. De docenten <i>(Namen invullen)</i>					
_____	1	2	3	4	5
_____	1	2	3	4	5
_____	1	2	3	4	5
j. Mijn gehele indruk van de cursus	1	2	3	4	5

2. Ik werd in het bijzonder geholpen door:

3. Verbeteringen die ik graag zou zien:

4. Overige opmerkingen:

